

Historické základy environmentalizmu a environmentálneho práva (XII.)

„Táto stavba má štyri schodišťa smerujúce na štyri svetové strany; sú tridsaťtri stôp široké o deväťdesiatjeden schodoch, ktoré vyšliapať nahor je peklo.“

(Diego de Landa: *Relación de las cosas de Yucatán/Správa o veciach na Yucatáne. 1566*)

Najznámejšie mayské pyramídy (z 2. - 13. storočia, najmä z klasickeho obdobia 290 - 925 n. l.) odkryli od selvy v Chichén Itzá/Uucil-abnal/Ústach studne Itzov pôvodne s vyše 35 000 obyvateľmi (v rokoch 987 - 1221 toltécke). Centrálna maysko-toltécka pyramída pre bieleho dobrotivého fúzatého boha Kukulcána, nazvaná El Castillo (na ploche 55,5 x 55,5 m vysoká 24 m s chrámovou nadstavbou do 30 m), pochádza v toltéckej úprave začiatkom toltécko-mayského poklasického obdobia tzv. Novej ríše z rokov 889 - 1697. Na každej strane sa na ňu vystupuje 91 strmými schodmi, ktoré s vrcholovou plošinou tvoria 365 plôch, zhodných s počtom dní roka. Vo vnútri obsahuje staršiu menšiu pyramídu s pôdorysom 33 x 33 m a výškou 17 m asi zo 6. storočia (postavenú po obsadení lokality váženými - svätými Itzami od 18. 10. 514 do 18. 3. 692, kým sa neodstáhovali do Chompotónu/Chakampútúnu, kde žili do 24. 6. 948, aby 27. 11. 987 Chichén Itzá znovu obsadili). V tomto meste, ktoré Mayovia začali stavať asi v rokoch 415 - 455 n. l. na mieste piatich vodnatých až 35 m hlbokých posvätných krasových studní (*cenotov/chen*), sa nachádzajú aj ďalšie pyramídálne objekty. Ide napríklad o Chrám bojovníkov/Templo de los Guerreros s Templo de Chac-Mool (asi z roku 1100) s obetnou miskou (možno pre vyrvané srdce obete) s príhladou Kolonádou 1 000 stĺpov/Grupo de las Mil Columnas asi z roku 1100 (s obrazmi troch typov bojovníkov - tmavej pleti, svetlejších a obrezaných bielych) a s tržnicou (Mercado). V Chichén Itzá vybudovali aj 166 m dlhý a 68,6 m široký areál ihriska Juego de Pelota Principal (z toho len ihrisko 146,3 x 36,5 m) s Templo de los Jaguares a Templo Norte, terasu Plataforma de las Calaveras/Terasa lebiek/azt. Tzompantli, jedenásťposchodovú pyramídu El Osario/Kostnica s Tumba del Gran Sacerdote (Hrobom veľkňaza, valcovité observatórium Slimačí dom/El Caracol (údajne až z roku 1400) o priemere 6,6 m a výške 7,2 m na dvojstupňovej pyramídálnej základni (45 x 67 m) vysokej skoro 10 m. Za najstaršiu stavbu sa považuje Dom čierneho písma Akab Dzib neďaleko Domu kňaziek/Edificio de las Monjas.

V selvu značne prekrytým Uxmale/ 'oosh-MAL' (Trojitý/Trikrátstavaný), správnom centre obnovenom 15. 8.

1007 Ah Zuitok Tutul Xiom, odkryli ukážky architektúry Puuc (pahorkov/serrania) so 6 skupinami stavieb - v prvej s La Gran Pirámide (z rokov 750 - 900 n. l. vysokej 32 m), na 12 m vysokej trojstupňovej terase (180 x 200 m) El Palacio Gobernador (vysoký 8,5 m na ploche 98 x 12 m) s 24 miestnosťami a Domom korytnačiek/La Casa de las Tortugas, v druhej skupine s obdĺžnikovou budovou kňaziek El Cuadrángulo de las Monjas so 74 miestnosťami otvorenými do námestia a z roku 1100 s elipsovitou Kúzelníkovou pyramídou/La Pirámide del Adivino (vysokou 39 m s dĺžkou osí 70 x 50 m), zasvätenou vládcovi nebies a hlavnému božstvu západu a mágie/poznania Mayov - Itzamná/Zamná (znalcovi písma a kalendára), synovi mladého slnečného boha a vládcu - stvoriteľa Hunab Ku (starého vládcu Slnka nazývali Ahau Kin). Tretiu južnú štruktúru charakterizuje El Templo del Sur; ďalšími sú severná El Grupo del Norte a El Grupo del Cementerio. V šiestej skupine vyniká Pyramída/Dom starej ženy/La Casa de la Vieja. V zmysle legendy zapísanej pátrom Ramónom Orodóñezom y Aguilar (objaviteľom Palenque v roku 1773) v knihe *História stvorenia neba a zeme* takýmto božským synom, učiteľom a vodcom Tzentolov bol Votan so semitskými črtami tváre a symbolom hada ako sumerský Enki, ktorý učil stavať pyramídy na chiapaskej lokalite Palenque (431 - 850 n. l. na staršom osídlení od roku 100 prnl.), nazvanej podľa susednej dediny Santo Domingo del Palenque. Táto legenda pochádza z knihy Mayov Quiché, spálenej roku 1691 chiapaským biskupom Nunesom de la Vega, podľa ktorej Votanov ľud prišiel od pobrežia Atlantiku z krajiny Valum Chivim/Can (Votan sa počas pobytu v Palenque do nej štyrikrát vrátil, preto ho neskoršie v novoveku považovali aj za féničského moreplavca). Zatiaľ tu na Tumbalských kopcoch (Votan sa počas pobytu v Palenque do nej štyrikrát vrátil, preto ho neskoršie v novoveku považovali aj za féničského moreplavca). Zatiaľ tu na Tumbalských kopcoch (Votan sa počas pobytu v Palenque do nej štyrikrát vrátil, preto ho neskoršie v novoveku považovali aj za féničského moreplavca).

Maysko-toltécka pyramída El Castillo v Chichén Itzá

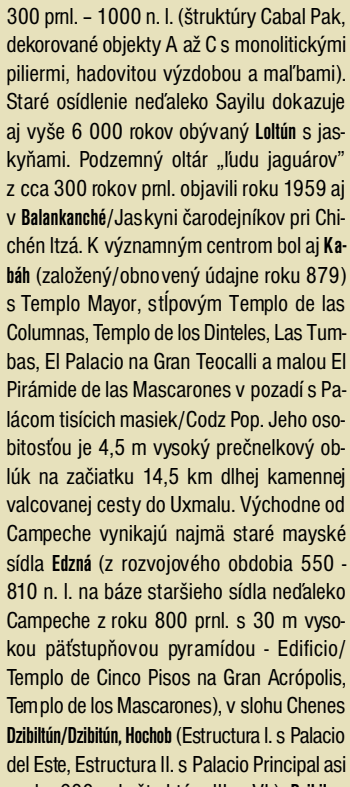
chou 9 x 4 m) hrobu kráľa K'ínich Janaab' Pakala I. (615 - 683 n. l.) so sarkofágom, zakrytým 25 cm hrubou päťtonovou kamennou platňou (3,8 x 2,2 m) so známym zložitým a polemickým basreliefom „postavy so stromom života“, pripomínajúceho „kozmonauta pri riadiacom pulte“. K ďalším pyramídálnym stavbám v NP Palenque patria Chrám Slnka/Templo del Sol (päťstupňová pyramída z roku 642 n. l.), Chrám kríža/Templo de la Cruz, Chrám listového kríža/Templo de la Cruz Foliada, Chrám jaguára/Templo del Jaguar, Chrám lebiek/Templo de las Calaveras, Templo XI., Chrám netopierov/Templo de los Murciélagos, okúzľujúci Templo Encantado, Templo del Conde, Templo Olvidado, Pirámide Batres, chrámy XIII. až XVI. atď. Najväčšia stavba z nich - Centrálny palác/El Palacio (100 x 80 m) upúta hranolovitou štvorposchodovou vežou El Torre (vysokou 10 m nad základňou 7 x 7 m na terase), ktorá asi slúžila ako hvezdáreň a rozhladňa. Basreliefy na jehnozrnnom vápenci v Palenque z rokov 643 - 783 sa vyrovnávajú staroegyptským basreliefom. Vysokú umeleckú úroveň dosiahli aj na ďalších lokalitách, napríklad v strednej časti Yucatánu pri Ríu Usumacinta v Lacandónskej selve v sídlach Pomoná, Lachanhá, Bonampak, Yaxchilán (692 - 726) a guatemalskom Piedras Negras. Na mnohých miestach ich dopĺňa mozaikovitě štukovité zdobenie fasád „hadích mreží“, podľa Josés Diaza Bolia inšpirované štvorcami na chrbte štrkáča (*Crotalus durissus*), asi symbolu Veľkého božského hada/ Ahau Cau, resp. Hunab Ku/Ometeotla. V Yaxchiláne, neďaleko sídla Planchón de las Figuras, ide najmä o pyramídálne stavby, oltáre a stély z rokov 290 - 925 n. l. nad riekou okolo Gran Plaza, ale aj na La Pequeña Acrópolis s komplexom štruktúr 42 až 52 a na Gran Acrópolis s Edificio 39 až 41 s La Estela 11 (po príchode Španielov roku 1696 všetky už pokrývala selva). K najväčším pyramídálnym objektom na terasovitých plošinách tu patria Edificios 18 a 33. V ešte staršom mayskom kultovom centre Comalcalco (200 - 900 n. l. v štáte Tabasco s ruinami Gran Acrópolis a Acrópolis Este), okolo námestia s pyramídálnymi stavbami na vrchole s chrámami, len tu v predkolumbovskej Amerike budovali objekty z pálených tehál a pochovávali mŕtvych na vrstvu lastúr pod prevrátenou nádobou (neskoršie na pálenie tehál v Amerike akosi zabudli). Viceré z uvedených lokalít (Chichén Itzá, Uxmál, Palenque...) zapísali do Zoznamu svetového dedičstva (*Klinda, J.*

Chan/Nachan-Can (od roku 1981 v NP na 1780 ha), ktoré miestami pripomínajú indické pyramídálne stavby, zreštaurovali len 30, medzi nimi stupňovitý Chrám nápisov/Templo de las Inscripciones z roku 692 (na 23 m vysokej osemterasovej pyramíde, neskoršie upravené na trojterasovú). Mexický historik Alberto Ruz L' Huillier 15. júna 1952 prenikol v hĺbke 24 m do komory (vysokej 7 m nad plo-

Centrálny palác/El Palacio v Palenque

Svetové kultúrne a prírodné dedičstvo I., Bratislava, 2000).

Na polostrove Yucatan odhalili viaceré pyramidálne stavby, niektoré postavené v štýle Puuc z klasickeho obdobia (600 - 900 n. l.). Charakterizujú najmä väčšie sídla, napríklad spomenutý Uxmal, Oxkintok (dve veľké pyramídy, štruktúry s chrámami a unikátne skulptúry 30 km severovýchodne od Uxmalu pri meste Maxcanu), Acancé (La Pirámide, El Palacio de los Estucos 25 km juhovýchodne od Méridy), mesto cisterien/chultunov Labná (zo 6. storočia El Mirador/Rozhláďňa s observatóriom na pyramíde, 6 m vysokým a 3 m širokým prečnelkovým oknom/bránou El Arco, El Palacio, El Templo de Este, Kráľovskou cisternou s objemom 30 000 litrov), Sayil (s 87 m dlhým El Gran Palacio nadvážujúcim na La Terraza Grande s obrazom Zostúpeného boha Tzontemoca v sprievode divných živočíchov, Juego de Pelota, El Patio del Rey, vzdialenejším chrámom El Mirador s falickým kultom), X'lapak (v selve tzv. Staré múry s chrámom na umelom pahorku), skupina Chacmultún pri Tekaxe z rokov 300 prnl. - 1000 n. l. (štruktúry Cabal Pak, dekorované objekty A až C s monolitickými piliermi, hadovitou výzdobou a maľbami). Staré osídlenie neďaleko Sayilu dokazuje aj vyše 6 000 rokov obývaný Loltún s jaskyňami. Podzemný oltár „ľudu jaguárov“ z cca 300 rokov prnl. objavili roku 1959 aj v Balankanché/Jaskyni čarodejníkov pri Chichén Itzá. K významným centrom bol aj Kabáh (založený/obnovený údajne roku 879) s Templo Mayor, stĺpovým Templo de las Columnas, Templo de los Dinteles, Las Tumbas, El Palacio na Gran Teocalli a malou El Pirámide de las Mascarones v pozadí s Palácom tisícich masiek/Codz Pop. Jeho osobitosťou je 4,5 m vysoký prečnelkový oblúk na začiatku 14,5 km dlhej kamennej valcovanej cesty do Uxmalu. Východne od Campeche vynikajú najmä staré mayské sídla Edzná (z rozvojového obdobia 550 - 810 n. l. na báze staršieho sídla neďaleko Campeche z roku 800 prnl. s 30 m vysokou päťstupňovou pyramídou - Edificio/Templo de Cinco Pisos na Gran Acrópolis, Templo de los Mascarones), v slohu Chenes Dzibiltún/Dzibitún, Hochob (Estructura I. s Palacio del Este, Estructura II. s Palacio Principal asi z roku 900 n. l., štruktúry III. - VI.), Dzibilnocac (už v 7. - 8. storočí veľké mesto na ploche 1,32 km² s pyramidálnymi stavbami a prečnelkovými oknami), Chal-Tuní, Chunjabín, El Tabasqueño; severne na neobývanom pobreží sídla ostrova Jaina, Zac-Pol a Huaymil. V Santa Rosa Xtampak (137 km od Campeche) existovala už v rokoch 300 prnl. - 88 n. l. okolo centrálnej plošiny urbanizovaná plocha 9 km² so starými múrmi (800 prnl.), trojuroňovým palácom a monolitickými stélami. Medzi Sayilom a Xtampakom objavili mayské sídla Kiuc/Kuic/Kihuic a Xkichmook. Neďaleko jazera Ocom sa nachádzajú ruiny mayských sídiel Huntichmul a Ichmul.

Kúzelníkova pyramída v Uxmale

Východne od Méridy upúta masívnou stupňovitou pyramídou slnečného boha K'inich K'ak' Mo' /Kini-kakmó a Itzamnovými/Zamnovými obrymi hlavami v stene Izamal/Itzamatul. Smerom k pobrežiu na vápencovej plošine s cenotami zo selvy archeológovia postupne odhaľujú viac ako 3 500 rokov obývaný a stále záhadný rozsiahly Dzibilchaltún (1500 prnl. - 1540 n. l. s rozvojom v predklasickej dobe 320 prnl. - 300 n. l., dnes s Museo del Pueblo Maya). Toto Staré mesto/Xlakah po úplnom odkrytí asi 8 400 štruktúr na 16 km² (zatiaľ napríklad 130 m dlhá stupňovitá štruktúra č. 44, Chrám 7 bábok/

Templo de las Siete Muñecas so *sacbé* na Plaza Abierta k 40 m hlbokému cenotu Xlakah) so zázemím na ploche 48 až 80 km² môže sa stať najväčším mestom staroveku (od roku 1987 v NP). Neďaleko na severnom pobreží objavili roku 1980 na 2 km² sídlo Komchen s obradným námestím 70 x 75 m ohradeným 1 - 2,5 m vysokým múrom a s cca 1 000 štruktúrami vrátane pyramíd. Z neskorého mayskeho obdobia 1200 - 1541 (pred obsadením Yucatánu Španielmi po predchádzajúcom dobytí Guatemaly roku 1525; slobodne ostalo len ceremoniálne centrum Tayasal s neďalekým sídlom Yachul v guatemalských lesoch pri jazere Petén Itzá; zničené až 27. 7. 1697 Martinom de Ursua) možno uviesť Mayapán založený Kukulcánom 27. 11. 987. Podľa legendy Kukulcán, vládca Itzov, najskôr po príchode zo západu so svojimi dvomi bratmi, založil/obnovil Chichén Itzá, následne mesto T'ho/Tiho (dnes Mérida) a až potom Mayapán (dnes ruiny severne od Ticulu a 25 km severovýchodne od mesta Mayapán), z ktorého v mieri odišiel

navždy do Champotónu/Chakanputúnu a odtiaľ nevedno kam. Opevnený elipsovité Mayapán ako sídlo Cocomov však ostal a v období od 30. 9. 1204 do 21. 4. 1441 získal nadvládu na Yucatan. Za jeho hradbami okolo plochy 3,5 km² postavili cca 400 pyramidálnych štruktúr (z toho 114 ceremoniálnych chrámov - Kukulcána, Caracol...) a údajne až 4 120 domov, v ktorých žilo do jeho zničenia 6. 1. 1461 asi 15 000 obyvateľov, využívajúcich vodu asi z 20 cenotov. Na počesť Kukulcána mu neskoršie Mayovia prideli vládu nad dňom krvavých ľudských obetí Edznab, symbolizovanom obetným ohňovým kameňom - obsidiánom. Z mierumilovného starca sa tak stal krvičný boh priradený k starému univerzálnemu božstvu smrti Ah Puch/Chamalcanovi, psemu bohu Tzulovi, ktorý vládol zlému desiatemu dňu Oc a bohovi vojny Cit Chac Cohovi. Od boha dažďa Chaca bola závislá pani zeme, kukurice, plodnosti, sexu i zemetrasenia Ixquic, resp. božstvo kukurice, plodov a lesa Yum Kax. Bohovia sídlili v trinásťnásobnom božskom nebi Oxlahun-ti-k a deväťnásobnom božskom podsvetí Bolon-ti-k/Xibalbá. O božstvách Mayov sa zachovalo len málo písomných

dokladov, lebo väčšinu kódexov (*pik hu'un*) zničili španielski kňazi a mnísi. Po františkánskom mníchovi Bernardinovi de Sahagun po jeho príchode do Mexika roku 1529 ostávala len spúšť. Františkánsky mních a biskup Yucatánu Diego de Landa (1524 - 1579) zničil 12. júla 1562 asi 5 000 modiel a 27 kódexov písaných na amatórovom papieri vyrobenom z fikusového dreva a skladaných ako lepoprelo do pásov (k najznámejším zachovaným patria: 56-listový a 6,7 m dlhý *Madridský/Tro-Cortesiánsky kódex*, 39-listový a 3,5 m dlhý *Drážďanský kódex* a *Parížsky/Pereziánsky kódex*). Vďaka dominikánskemu mníchovi Franciscovi Jiménezu/Ximénezu sa zachovala kópia textov *posvätné knihy Mayov Popol Vuh*, napísaná pokrsteným Mayom Diegom Reynosom asi v rokoch 1554 - 1558. Mních si ju požičal roku 1700 od Mayov Quiché v dedine Santo Tomás Chichicastenango, následne opísal (56 strán) a preložil do latinčiny. Podľa neho Mayovia prišli „z druhej strany mora, kde vychádza Slnko“; vraj prekročili more tam, kde sa voda rozostúpila (obdobne biblický Exodus). Zachoval sa aj obdobný príbeh ako stretnutie Evy s jablkom a hada. Mayský slnečný boh Hun - Hunahpú pripomína egyptského boha Mína, Hadí boh Kukumaz/Gukumatz (toltécky Ce Acatl Topiltzin) ako tvorca ľudskej civilizácie zase sumerského Enkiho. Obyvatelia Yucatánu, tak ako obyvatelia Mezopotámie, verili, že bolesť zubov spôsobuje červ. O histórii a environmente pôvodných obyvateľov Mexika sa dnes viac dozvedáme zo „starých slov“ *huetlahtolli* (najmä z kódexu *Florentinus*), obsahujúcich výklad náboženských doktrín, morálky a správania sa, ďalej magických - kúzelníckych slov *nahuallahtolli* a vešteckých slov o osudoch *tlatlahtolli*.

Neďaleko Méridy odkryli pyramidálne stavby (okolo Veľkého námestia štruktúry 2, 6, 7, 9 a 13) so stĺporadím v Aké a ďalej 21 km od Chichén Itzá na najdlhšej *sacbe* (*sac* = umelá, *bé* = cesta) do mesta Cobá vo veľkom archeologickom nálezisku Yaxuná. Na tejto vyvýšenej ceste našli na úpravu jej povrchu 4 m dlhý vápencový valec o priemere 71 cm a hmotnosti 5 ton, ktorý dokázalo pohnúť len 15 mužov. Východnejšia Cobá vyniká impozantnou 42 m vysokou pyramídou Nohoch Mul zo 6. - 9.

storočia a ďalšími vežovitými pyramidálnymi stavbami (ako v guatemalskom Tikale) v areáli cca 50 km² v okolí 5 jazier, kde žilo 50 000 obyvateľov, napríklad v okolí Laguna Macanxos s Grupo Cobá, Grupo Las Pinturas, Grupo Macanxos a Uitzil Mul, ďalej Grupo Zacakal, Chacne a Kitamna, vrátane 40 spevnených ciest = *sacbé-ob* aj na 2,5 m vysokých násypoch/hrádzach cez mokrade. Severne od Valladolidu vyniká Ekbalám - opevnené mesto Čierneho jaguára z rokov 700 - 1000 n. l. s masívnou 30 m vysokou pyramídou, dvojchrámom Las Gemelas, vežou El Torre, ceremoniálnou cestou (*sacbe*) a cisternami (*chultunes*). Ďalší Ekbalám objavili pri Tzacacabe.

Na východnom pobreží z troch strán až 5 m hrubým múrom (Muralla Fortificada) opevnený pobrežný Tulúm/Zemá/Svitanie zahŕňa viacero pyramidálnych stavieb z rokov 1250 - 1521, napríklad El Castillo po stranách s Templo de la Serie Inicial/Chrámom počiatočnej série a Templo del Dios Descendente/Chrámom zostúpeného boha, Templo de los Frescos/hrám fresiek, Plataforma del Caracol/Sliamačou platformou, Altar Pequeño/Malý oltár, Estructura 20, 21 a 25, Plataforma Funeraria/Pohrebna

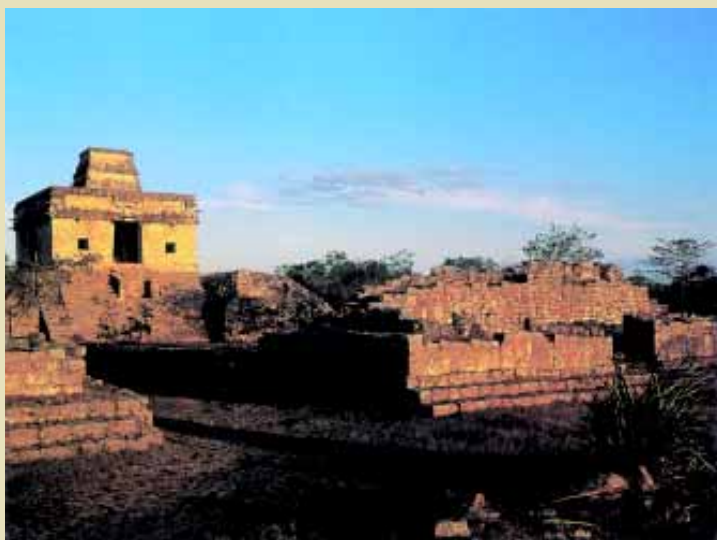
platforma, Plataforma Grande. 14 km južne od Tulúmu sa nachádza **Muyil/Chunyaxché** so 180 budovami (Castillo, Temple 8, Veľká platforma Estructura 81 - 2) z rokov 300 prnl. - 800 n. l. K pobrežným opevneným mestám patrili aj **El Meco** a **Ecab** pri Cancúne a **Xelhá** s Palácóm/El Palacio a Vtačím chrámom/Templo de los Pájaros. Na Lastovičom ostrove/Cozumel (sídlia bohýň Ixchel a Teel Cozam a boha Ahulneba) našli viacero menších mayských sídiel - dnes **San Gervasio** (300 - 1200 n. l.), **El Caracol**, **Cienco Puertas**, **El Cedral**, **San Benito**, **Santa Rita**, **Santa Pilar**, **Aguada Grande**, **Buena Vista**, **El Castillo Real**.

Od rokov 320 - 200 prnl. sa rozvíjali zárodočné sídla mayskej kultúry **Chacchobén** (mohutná pyramída Edificio 24, na Gran Basamento Templo 1 a pyramída Las Vasijas) a spomenutá **Cobá**, smerom k Chichén Itzá s archeologickými náleziskami **Ixhil** a **Kulubá** (300 objektov vrátane Palacio de los Mascarones).

V regióne mokradí Río Bec odkryli v sluhu Río Bec mestá **Becán** (Hadia cesta) osídlený cca od roku 2000 prnl. s výstavbou v rokoch 550 prnl. - 1000 n. l. (typické dvojvežové Edificio I., 30 m vysoké Edificio IX., štruktúry III., VIII., X. a predklasická IV., prečnelkový tunel, ihriská), perspektívny **Xpujil/Xpuñil** s výstavbou najmä v rokoch 400 - 900 n. l. (17 skupín budov okolo námestia s trojvežovou 15 m vysokou stavbou - Edificio I. v Grupo I., rezidenciou Edificio II.) a **Chicanná** osídlená v rokoch 660 prnl. - 1100 n. l. (obdivuhodné Edificio II v Grupo A asi z roku 820 n. l. a Edificio XX. v Grupo D zasvätené bohom Zamná a Chac, Edificio VI. v Grupo B, Edificios X - XI. v Grupo C). Na lokalite **Hormiguero** z rokov 50 - 250 n. l. upútajú niektoré skupiny stavieb (*grupo*) - centrálna s Edificio V., severná a južná s pyramidálnymi štruktúrami - Edificios I. - II. Samotné osídlenie **Río Bec** tvorí aglomerácia menších miest na cca 50 km² (napríklad Grupo B, I, N s Edificios I., XVII. a XI.). Od Río Bec smerom na juh existovalo viacero mayských sídiel, ktoré svedčia o pôvodne urbanizovanej krajine, napríklad mexické **La Muñeca** a **El Palmar**; guatemalské **Balakbal**, **Río Azul**, **La Honradez** a **Xultún** (so stélami datovanými do rokov 435 - 534 n. l.). Na hraniciach s Guatemalou na okraji Parque Nacional Lagunas de Montebello (z roku 1959 na 6 022 ha) jedno zo zárodočných sídiel mayskej civilizácie **Chinkultic** pozostáva dnes z asi 200 moundov budovaných od roku 200 n. l. a viacero pyramidálnych štruktúr, najmä z rokov 591 - 897 n. l. (najväčšia E 23), na zrezaných bralách nad jazerami/cenotmi. V pohraničnej Reserva de La Biosfera Calakmul sa nachádzajú v selve zvyšky mayských miest

Maruchin, **El Ramonal**, **Vaacbal**, **Oxpemul** so stélami datovanými do rokov 731 - 790, spomenuté **La Muñeca**, najjužnejší **Uxul** a **Calakmul** - asi veľkého centra kráľovstva Kaan/Can/Hada z rokov 250/650 - 909 na 15 - 25 km², pôvodne obývaných 50 000 obyvateľmi, so 117 monumentami (napríklad odkryté štruktúry XI. a XIII., okolo Plaza Central VI., IV. a V.; na sprístupnené čakajú viaceré stély a cca 6 500 štruktúr vrátane veľkej štruktúry II., 50 m vysokej pyramídy a otesaného brala o dĺžke 6,5 m a šírke 5 m s basreliefom 7 zajatcov vysokých 2,7 m). V ďalšej biosférickej rezervácii Montes Azules (NP Agua Azul) v štáte Chiapas južne od Yaxchilánu objavili roku 1946 *chicleros* (hľadači živice *chicle* do žuvačiek) zvyšky veľkého mayského sídla **Bonampak/Yahaw Chan Muwan** s celou sústavou stél a štruktúr (Edificio I. s Chrámom fresiek/Templo de los Frescoes zo Staršej ríše) Neďaleko sa nachádza spomenuté veľké sídlo **Lacanhá** a menšie sídla **Landeros** a **Tzendales**.

Západne od mesta Conhuás objavili v selve roku 1990 mayské sídlo **Balam Kú** (*balam*=jaguár, *kú*=chrám) s Domom štyroch kráľov so 17 m dlhým múrom zdobeným výjavmi z histórie Mayov a kozmu. Západne od Chetumalu maysky **Kohunlich/Cohunlich** (objav z roku 1967) zahŕňa cca 200 moundov asi z obdobia 100 až 1250 n. l. K väčším stavbám na tejto mexickej lokalite patrí Chrám stél/Templo de las Estelas, El Rey, La Tribuna, El Palacio, Acrópolis a veľká Piramíde de los Mascarones z roku 500 n. l. s trojmetrovými štukovými maskami/tvárami. V blízkosti Chetumalu sa nachádza aj archeologická zóna **Oxtankah - Ichpaatún** s výraznými štruktúrami (Domom Slnka - pyramídou Kinichná) a bránou, obývaná v rokoch 600 prnl. - 1550 n. l. Z predklasikkej doby pochádza dnešná archeologická zóna **Dzibanché - Kinichná** (obývaná do roku 1250) zatiaľ s odkrytými pyramidálnymi stavbami okolo Plaza Principal (veľké Palacio Sur a Placio Norte, Templo I. a Templo II.), Templo VI. s Templo de los Dinteles, Templo XIII. s Templo de los Cautivos/Chrámom zajatcov, veľkou ne-

Chrám 7 bábok/Templo de las Siete Muñecas v Dzibilchaltúne

prebádanou Edificio Desconocido a malou Pequeña Acrópolis) a 18 m vysoká omietnutá stupňovitá pyramída z adobe vo **Miraflores** s dvomi hrobkami, ale tiež protomayska **Izapa** v štáte Chiapas ovplyvnená Olmékmi (s množstvom stél a 80 pyramidálnymi pahorkami z rokov 300 prnl. až 250 n. l.). Na chiapaskej lokalite **Toniná** (500 - 930 n. l.) upúta 16 sochársky opracovaných stél vysokých do 2,15 m, ale aj Templo de la Guerra/Chrám vojny a Templo del Espejo Humeante na mohutnej stupňovitej štruktúre umiestnenej na rozsiahlej platforme, El Palacio de los Jaguares, El Palacio del Inframundo/Palác podsvetia, južný Templo del Sur a Juego de Pelota. Celkove bolo doteraz zaevidovaných cca 1 500 takýchto ihrísk na asi 1 250 lokalitách, čo dokazuje, že nielen „chlieb“, ale aj „hry“ sa výrazne podieľali na zmenách environmetu.

„...a vládcovia vedeli, či príde vojna, nič neuniklo ich zraku; videli príchod smrti, hladu a rozkolov... Videli a mohli vidieť ďaleko, a dokázali tak poznať celý svet. Keď sa rozhládli, hneď videli všetko okolo seba a pozorovali nebeskú klenbu i gulátú tvár Zeme. Veci skryté v diaľke videli všetky, bez toho, aby sa pohli; v okamžiku videli celý svet... veľká bola ich múdrosť.“

(Výňatok z Popol Vuh/Knihy ludu - posvätné knihy Mayov kmeňa Quiché)

RNDr. Jozef Klinda

FOTOSÚŤAŽ

Dobrý nápad a či len z núdze cnosť?

Presne v zmysle názvu dnešnej fotosúťaže môžeme polemizovať, či tento, nesporne originálny nápad „výzdoby“ plota, môže slúžiť ako príklad nasledovaniahodný, alebo skôr naopak, odstrašujúci. Isté je, že obyvatelia tohto domu vyriešili otázku: čo s umelohmotnými fľašami po svojom a celkom svojrázne. A tak starý zhrdzavený plot získal takto novú, farebnejšiu podobu. Aj keď, hovorí v tomto prípade o vkuse, je diskutabilné. Na druhej strane, tieto fľaše určite nezaťažujú životné prostredie ani kontajnery. A pokiaľ nie je u nás uzákonená návratnosť umelohmotných fliaš, je tento spôsob ich využitia prinajmenšom šetrný voči prírode. Číže spĺňa účel.

Ak máte fotoaparát a prechádzate našou krajinou s otvorenými očami, určite aj vy zaregistrujete podobné zaujímavosti ako autor tejto fotografie Ing. Ján Lichý. Pošlite ich do našej fotosúťaže!

Vaša redakcia